

KICK BRAS

Leven met
Thomas Merton
Wegwijzer naar
vrijheid

UITGEVERIJ MEINEMA

Zoetermeer

Boekverzorging: Mulder van Meurs, Amsterdam

Illustratie omslag: Kalligrafie door Thomas Merton. Gebruikt met toestemming van het Merton Legacy Trust.

Illustratie pag. 97: Foto door Thomas Merton. Gebruikt met toestemming van het Merton Legacy Trust.

ISBN 978 90 211 4384 2

NUR 707

Eerste druk 2003

Heruitgave 2015

© 2015 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

www.uitgeverijmeinema.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INLEIDING

Het verlangen naar vrijheid is van alle tijden. In de westerse wereld heeft men de laatste eeuwen de nadruk gelegd op burgerlijke vrijheden en op keuzevrijheid. Maar mensen die zich vrij kunnen bewegen, vrijuit kunnen spreken en zoveel mogelijk kunnen doen en laten wat zij willen, zijn daarom nog niet vrij. Daarvoor is ook innerlijke vrijheid nodig. Een mens verlangt ernaar om vrij te zijn van angst, van gevoelens van zinloosheid, van neigingen en driften die het leven bemoeilijken. Een mens verlangt er ook naar om vrij te zijn voor de ander. We streven naar de innerlijke vrijheid om blijvende, diepgaande en bevredigende relaties met anderen aan te kunnen gaan. We proberen ook met een zekere gratie ons levenslot te dragen en niet helemaal de gevangene te zijn van beperkingen die onze gezondheid ons oplegt.

We realiseren ons ook, dat innerlijke vrijheid niet losstaat van maatschappelijke vrijheid. Als de samenleving mensen dreigt te reduceren tot slaafse volgelingen van de massaproductie en massaconsumptie, tot gehoorzame echo's van de door de media gemanipuleerde publieke opinie, hoe kun je dan jezelf zijn? Hoe kun je dan nog vrij zijn?

Wie deze verschillende facetten van de vrijheid in eigen leven bijeen wil houden en optimaal wil realiseren, stuit op een uiteindelijke vraag. Is ons leven louter een spel van vrijheid, waarbij de individuele mens zoveel mogelijk ruimte zoekt voor het vinden van de eigen weg, naar eigen keuze en behoefte, of is deze vrijheid gericht op een alles en allen omvattende samenhang en zin? In het dagelijks leven stuiten we al op de samenhang van vrijheid en gebondenheid. Mijn vrijheid mag de vrijheid van een ander niet inperken. Vrijheid is iets anders dan willekeur, of dan het ongeremd najagen van eigen kortetermijnbelangen. We leven immers niet op een eiland? We leven samen met andere mensen. Waarachtige vrijheid is altijd iets van in vrije gebondenheid met anderen samenleven. We hebben hier het

uitgesleten en vaak misbruikte, maar toch onmisbare woord 'liefde' voor. We verlangen naar een uiteindelijke zin van onze vrijheid in de toewijding en vreugde van de liefde. Wie doordringt tot in de kern van dit verlangen, stuit op de vraag naar een liefde, die alle begrensde en vergankelijke vormen van liefde samenbindt en draagt. Voor deze liefde gebruiken we sinds eeuwen het eveneens uitgesleten en misbruikte, maar nog steeds onmisbare woord 'God'. De weg naar de vrijheid is uiteindelijk de weg naar God. Maar God is niet alleen de *omega*, het einddoel, van ons leven. Hij is er ook de oorsprong, de *alfa*, van. Leven in vrijheid betekent altijd weer proberen te leven vanuit de Bron van het leven, de oorspronkelijke goedheid en gratie van het leven. Maar hoe doe je dat? Hoe kun je zo open worden voor de doorstroming van die oorspronkelijke gratie, dat je steeds intenser innerlijk vrij wordt, om steeds creatiever in de realiteit van de wereld vrijheid/liefde in te brengen?

Het zoeken van deze weg vraagt om wegwijzers. Mensen die zelf deze weg gegaan zijn en in alle menselijkheid de vrijheid geleefd hebben. Wanneer je een tijdje met zulke wegwijzers mag optrekken, dan zie je hoe het werken kan in het leven van een mens, misschien ook wel in jouw leven. Door een tijdje te leven met zo'n wegwijzer, zie je duidelijker hoe jij jouw weg vinden kunt. Voor mij is Thomas Merton zo'n wegwijzer. En ik hoop dat de lezer van dit boekje in hem ook zo'n wegwijzer naar vrijheid zal ervaren.

Thomas Merton leefde van 1915 tot 1968. Hij groeide als kind op in Zuid-Frankrijk, waar zijn moeder stierf toen hij zes jaar oud was. Zijn vader was kunstschilder en met hem woonde hij op verschillende plaatsen. Als tiener kwam hij in Engeland, waar zijn vader door een hersentumor stierf toen Thomas vijftien jaar was. Na enkele turbulente jaren zond zijn voogd hem naar zijn grootouders van moeders kant in de Verenigde Staten van Amerika. Daar studeerde Thomas aan de Columbia Universiteit te New York Engelse taal en letterkunde. Hoewel hij gedoopt was in de kerk van Engeland, hadden zijn ouders hem niet kerkelijk opgevoed. Tijdens zijn studen-

tenjaren groeide hij toe naar het rooms-katholicisme en liet hij zich dopen. Enkele jaren later trad hij in als monnik van de trappistenabdij Gethsemani in de staat Kentucky. Daar zou hij zijn verdere leven leiden. Hij bleek een mens met grote gaven. Zijn boeken over het geestelijk leven die sinds 1948 verschenen, sloegen aan bij een groot publiek en werden in vele talen vertaald. Daarnaast was hij dichter en literair essayist. In de jaren zestig, hij was inmiddels in de hele wereld bekend, sprak hij zich openlijk uit over maatschappelijke en politieke vragen als de rassenkwesie, de atoombewapening en de oorlog in Vietnam. Door zijn correspondentie met velen van verschillende achtergronden werd hij een belangrijke stem in de dialoog tussen de godsdiensten. Hij liet zich inspireren door joodse, islamitische, hindoeïstische en boeddhistische denkers en tradities, maar ook door moderne filosofen en literatoren als Sartre, Camus en Faulkner. In 1968 ondernam hij een grote reis naar het Verre Oosten. Daar kwam hij door een noodlottig ongeval om het leven. De belangstelling voor het leven en de werken van Thomas Merton is groot gebleven. Vooral de publicatie van zijn dagboeken en brieven sinds de jaren '90 van de vorige eeuw hebben nieuw licht geworpen op zijn leven en denken. Er zijn vooral in Amerika verschillende instellingen die zich met zijn werk bezighouden en die boeken en tijdschriften over hem uitgeven. Maar ook in andere landen zijn er verenigingen die zich in Thomas Merton verdiepen. Hij is nog steeds voor velen een wegwijzer. Het thema van de vrijheid was hem lief. Het heeft hem zijn leven lang beziggehouden. Daarom heb ik ervoor gekozen om dit thema als rode draad te gebruiken voor dit boekje.

Het is verdeeld in vier delen. Elk deel bevat kleine hoofdstukken. Ze zijn bedoeld als stukjes ter overweging. Daarbij geef ik een kort citaat uit het werk van Merton, plaats dat in de context van zijn leven en denken, en voeg er persoonlijke overwegingen aan toe die de lezer helpen om er zelf mee bezig te zijn. Ik heb regelmatig gebruikgemaakt van artikelen die ik publiceerde in wetenschappelijke tijdschriften en bundels. Daar kunt u terecht voor een wetenschappelijke analyse van Mertons contemplatieve visie.¹

Ik draag dit boekje op aan 'De Mertonvrienden', waar ik sinds enkele jaren met veel genoegen lid van ben.

1. GEBOREN ALS GEVANGENE IN DE HEL VAN DE WERELD

Op de laatste dag van januari 1915, onder het teken van de Waterman, in het jaar van de grote oorlog en diep in de schaduw van enige Franse bergen aan de Spaanse grens, ben ik ter wereld gekomen. Vrij van nature, naar het beeld van God, was ik toch de gevangene van mijn eigen heftigheid en mijn eigen zelfzucht, naar het beeld van de wereld waarin ik geboren werd. Die wereld was een afbeelding van de hel, vol mensen als ikzelf, die God beminden en toch haatten, die geboren waren om Hem lief te hebben en in plaats daarvan leefden in vrees en hopeloos tegenstrijdige begeerten.

LOUTERINGSBERG, 13

Zo begint Mertons autobiografie *Lousteringsberg*. Het is een klassiek bekeringsverhaal geworden, geschreven in de jaren 1946 en 1947, toen hij al enkele jaren als novice verbleef in het klooster. Het ademt de sfeer van het naoorlogse rooms-katholicisme, dat een herleving meemaakte in de States en dat nog zeer zelfbewust was en orthodox in de leer. Maar het is met veel oprechtheid en passie geschreven en daarom nog steeds heel leesbaar. Thomas is nooit echt thuis geweest in de wereld. Dat heeft zeker te maken met de onstabiele situatie in zijn jeugd. Zijn vader was kunstschilder die op verschillende plaatsen in Frankrijk werkte en zijn jonge gezin, waaruit de moeder al vroeg wegviel, meenam. Later verhuisde hij naar Engeland, waar Thomas de middelbare school doorliep. Toen hij vijftien jaar oud was, overleed zijn vader. De jaren daarna werd zijn leven steeds chaotischer: veel drank, veel affaires met meisjes, van wie hij er één zwanger maakte. Zijn voogd schijnt deze zaak geregeld te hebben en heeft hem vervolgens op de boot gezet naar Amerika, waar zijn grootouders verder zorgdroegen voor zijn opvoeding.

Ik vind het een erg sterke uitdrukking: de wereld als afbeelding van de hel. Ik kan me voorstellen dat Merton, die zijn leven wil beschrijven naar analogie van Dantes *Divina Comedia*, zijn uitgangspunt neemt

in de hel. En ik zou me kunnen voorstellen dat hij, als jonge monnik – hij schrijft dit boek op 32-jarige leeftijd in 1947, als hij sinds zes jaar monnik is – denkt vanuit de monastieke *contemptus mundi*, de verachting van de wereld. Maar daar heb ik nu juist mijn vragen bij. De wereld is toch een schepping van God? Wij zijn toch niet in die wereld gezet om de wereld te verachten en te ontvluchten? Hoe vaak werden vroeger vrome gelovigen opgeroepen om deze wereld te verzaken, door kerkelijke leiders die hun ziel verkocht hadden aan politieke en economische machthebbers! De armen werden arm en de dommen dom gehouden met kreten als: het hoofd omhoog, het hart naar boven, hier beneden is het niet. Ik ben het met Marx eens, dat de bloemrijke beelden van een gelukkig hiernamaals werden gebruikt om de ketenen te verdoezelen waarmee het arme proletariaat in het hiernamaals gebonden was. Het spreken over deze wereld als hel, waarbij spiritualiteit getekend wordt als een uitweg uit die hel in een denkbeeldige gelukzaligheid of een nieuw Jeruzalem kan gemakkelijk functioneren als opium van het volk.

Maar zo bedoelt Thomas Merton dit niet. Hij beschrijft een geheel van verschillende met elkaar samenhangende dimensies: ten diepste werd hij vrij geboren, als beeld van God. Maar tegelijk was hij een slaaf van innerlijke driften. En hierin weerspiegelde hij de wereld waarin hij geboren werd, de wereld van de Eerste Wereldoorlog. Een wereld waarin mensen verscheurd worden door het verschil tussen hun diepste wezen, waarin zij God liefhebben, en hun daadwerkelijke functioneren dat door haat, vrees en tegenstrijdige begeerten wordt bepaald. Daardoor weven mensen in hun onderlinge interacties een web van haat en angst, dat hen bevestigt in hun angstige vermoedens en dat gaat fungeren als een ijzeren kooi die hun gedrag bepaalt en beperkt, maar die zij toch zelf geschapen hebben.

Dit ijzeren web herken ik, om mij heen, maar ook in mijn eigen leven. Ik zie het in de ijzeren wetten van de markt die bepalen dat eenderde deel van de wereld rijk is en tweederde deel straatarm. Ik zie het in de onmacht van christenen, moslims en joden om elkaar te verstaan en samen te werken aan vrede en welzijn. En ook in de

enorme macht van de massamedia die een publieke opinie kunnen maken en breken. Maar ik zie het ook dichterbij: in familievetes die blijkbaar niet opgelost kunnen worden en in mijn eigen leven: het onvermogen om over mijn eigen schaduw heen te springen, vrij te worden van bepaalde angsten, vooroordelen en begeerten. En het is juist omdat je soms, even, proeft aan de vrijheid, dat je de boeien die je binden ondraaglijk gaat vinden. Het is omdat er in het diepste van je ziel een besef leeft dat je vrij geboren bent, beeld van een volmaakte, vrije liefde, dat je vrij wilt worden, vrij van innerlijke banden, vrij van de mechanismen in de menselijke samenleving die je horig maken aan onrecht, leugen, illusies. Ja, in zekere zin leven wij in de hel, zijn we gevangen van systemen die ons onvrij maken. En deze gevangenis zit ook in onszelf, in angsten en begeerten die ons onvrij maken. Maar het diepst in ons zit die vogel, die vrij geboren is en er naar snakt zijn vleugels te kunnen uitslaan. Waar is de weg uit deze kooi, de weg naar de vrijheid?

2. DE KINDERJAREN – ONGESTRUCTUREERDE VRIJHEID

Ik herinner me moeder als streng, stoïcijns en vastberaden. Mijn moeder was fel pacifist en ook fel op armoede. Ze wilde niet veel bezittingen hebben. Wat ik aan ascese in mij heb, lijkt met haar van doen te hebben en mijn problemen met ascese zijn onlosmakelijk verbonden met mijn problemen met haar.

Dagboeknotitie, TURNING TOWARD THE WORLD, 177-178

Ik heb een groot deel van zijn gevoeligheid (over zijn vader), wij zijn allemaal te koppig en te onafhankelijk (over de Mertons).

Briefcitaat, THE ROAD TO JOY, 57, 75

Misschien is de titel van dit hoofdstuk niet goed getroffen, misschien overdrijf ik. Toch roepen de kinderjaren van Thomas Merton het beeld bij me op van een schizofrene situatie. Er waren jaren van geborgenheid in de schoot van de familie, maar overheersend waren de jaren van verlies aan geborgenheid, zwerven, nu eens hier wonen, dan weer daar, verlies van ouders op jonge leeftijd. Hij bracht zijn kinderjaren door op verschillende plaatsen in de Verenigde Staten, Frankrijk en Engeland. Toen hij zes was, stierf zijn moeder, enkele jaren zorgden zijn grootouders voor hem, vlak voor zijn zestiende stierf ook zijn vader. Op jonge leeftijd ervoer hij al veel vrijheid, maar er was te weinig structuur, te weinig geborgenheid. En deze schizofrenie is neergeslagen in ambivalenties die Thomas zijn leven lang zouden beheersen. Hij zou altijd een sterk verlangen hebben naar een 'huis', een familie, ergens thuis te komen. Maar tegelijk kende hij een grote behoefte aan onafhankelijkheid en eenzaamheid. Hij wilde zelf zijn leven kunnen regisseren, maar ook graag een 'nobody' worden, ondergedompeld in de gemeenschap. Hij was vaak streng voor zichzelf en twijfelde voortdurend aan zichzelf, wilde zichzelf verloochenen, maar er zat te veel vitaliteit in hem om zichzelf echt geweld aan te doen. Hij voert deze ambivalenties terug op zijn moeder en zijn vader, van wie hij enerzijds strengheid, liefde

voor eenvoud en pacifisme en anderzijds gevoeligheid, artistiekeit en onafhankelijkheid had geërfd.

Hoezeer word je bepaald door het gezin waar je uit komt? Als je jong bent, heb je vaak moeite met karakter en levensinstelling van je ouders. Maar als je ouder wordt, merk je vaak hoe fundamenteel je bepaald bent door de opvoeding die je meekreeg. Je lijkt meer op je ouders dan je dacht. Soms is dat een vreugdevolle ontdekking, omdat je trots bent op bepaalde eigenschappen van je ouders en van het milieu waarin je opgroeide. Vaak ook stuit je op beperkingen die het ouderlijk milieu kenmerkten maar die soms ook zo diep in jou zitten dat je pijnlijk op je grenzen stuit. Soms merk je hoezeer je gewond bent door liefdeloosheid en zorgeloosheid, door een gebrek aan geborgenheid of een teveel aan dwang.

Thomas Merton schreef zijn autobiografie toen hij begin dertig was. Hij schreef zijn jeugdjaren van zich af, maar daarmee was hij er nog niet van bevrijd. Gesprekken met een psychotherapeut hebben hem geholpen om zichzelf in zijn ambivalenties meer te accepteren. Correspondentie en gesprek met familieleden gaven hem op later leeftijd meer inzicht in de betekenis van zijn vader en van zijn moeder, die hij zo kort gekend had.

Een leven lang blijf je een kind van je ouders. Een leven lang blijf je met hen bezig. Ook als ze gestorven zijn. Het is ook goed om daar mee bezig te zijn, om er met familieleden over te praten of te schrijven. Daardoor wordt je eigen beeld verrijkt en aangevuld. Krijg je een beter inzicht in hun karakters, tegen de achtergrond van de tijd waarin zij midden in het leven stonden en verantwoordelijkheid droegen voor hun kind(eren). Vaak helpt je dat ook om je ouders bepaalde dingen te vergeven, of in elk geval om bepaalde zaken te relativiseren. Dat helpt je om vrijer te worden ten aanzien van je eigen verleden, om bewuster om te gaan met datgene wat je ontvangen en gemist hebt, wat heeft bijgedragen tot je geluk en tot je verdriet. Je krijgt dan meer inzicht in hoe je je ontwikkeld hebt tot deze persoon

die je nu bent. En ook dat draagt weer bij tot meer innerlijke vrijheid. De vrijheid om dingen anders te doen dan 'ze' thuis gewend waren. De vrijheid om waardevolle elementen uit je opvoeding in eigen beheer te nemen. De vrijheid ook om grenzen te erkennen en te aanvaarden, ook de grenzen van je eigen persoonlijkheid.

Soms is het nodig om met veel hulp van anderen vrij te worden van je vader en/of je moeder. Ouders kunnen hun kinderen zo kwetsen, zozeer geweld aandoen, zo krampachtig vasthouden, dat een breuk onvermijdelijk is. Dat je je vrijheid alleen kunt vinden door banden door te snijden. Zoiets is heel pijnlijk. Dat kun je haast niet alleen. Daar heb je hulp bij nodig. Geluk heb je, als je broers of zussen, ooms of tantes hebt die je hierin bijstaan. Maar vaak is professionele hulp onvermijdelijk. Beter is het, zulke hulp bijtijds in te roepen, dan uit schaamte en schuldgevoelens te lang te wachten.

Ouders hebben een grote verantwoordelijkheid. Als het goed is, wijzen ze een kind de weg naar de vrijheid, door het geborgenheid en structuur te bieden als het klein is, vertrouwen te geven bij het opgroeien, en als vrienden bij te staan als hij of zij volwassen is.